

MARTIN BELE*

Notarji, komorniki in dvorni mojstri

Primerjava razvoja dvornih služb na Štajerskem in Tirolskem v 12. in 13. stoletju

IZVLEČEK

Tema članka je primerjava razvoja dvornih služb vladarjev vojvodine Štajerske in grofije Tirolske v 12. in 13. stoletju. Na Štajerskem iz virov razberemo hiter razvoj aparata dvornih služb že globoko v 12. stoletju, za kar je bil zaslužen mejni grof Otokar III., ki je svoji mejni grofiji vladal že med letoma 1129 in 1164. Po drugi strani je bil tovrstni razvoj na Tirolskem mnogo počasnejši, čeprav prve grofovske dvorne uradnike tudi tam srečamo že sredi 12. stoletja. To se je spremenilo v času vlade tirolskega grofa Majnharda II. (sicer tudi koroškega vojvode), ki je na Tirolskem vladal med letoma 1258 in 1295.

KLJUČNE BESEDE

Štajerska, Tirolska, srednji vek, Majnhard II., maršal, komornik, stolnik, točaj, notar, dvorni mojster

ABSTRACT

NOTARIES, CHAMBERLAINS, AND COURT MASTERS. A COMPARISON OF THE DEVELOPMENT OF COURT OFFICES IN STYRIA AND TYROL IN THE TWELFTH AND THIRTEENTH CENTURIES

The article focuses on the development of court offices under the rulers of the Duchy of Styria and the County of Tyrol in the twelfth and thirteenth centuries. In Styria, sources already point to a swift development of the court administration structure in the twelfth century, which was owed to Margrave Ottokar III, who governed his margraviate between 1129 and 1164. On the other hand, such development was much slower in the County of Tyrol, even though the first court officials may also be encountered there as early as the mid-twelfth century. This changed during the period of Count Meinhard II (who was also Duke of Carinthia), who ruled over Tyrol between 1258 and 1295.

KEY WORDS

Styria, Tyrol, Middle Ages, Meinhard II, marshal, chamberlain, steward, cupbearer, notary, court master

* doc. dr., Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Maribor, Slovenija, martin.bele@um.si,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1808-6182>

UVOD

Namen pričujočega besedila je primerjati razvoj dvornih služb vladarjev mejne grofije (od leta 1180 vojvodine) Štajerske in grofije Tirolske v 12. in 13. stoletju. Časovni okvir bo obsegal približno poldrugo stoletje oziroma čas med sredo 12. stoletja in koncem leta 1295. Štajersko in Koroško smo izbrali, ker sta imeli ravno ti razvijajoči se vzhodnoalpski kneževini konec 13. stoletja sistem dvornih služb že izredno razvit in razčlenjen. Hkrati se štajerski in tirolski dvor nista razvila identično drug z drugim, temveč sta imela svoje specifičnosti. Prav tako je bil razvoj tako na Tirolskem kot na Štajerskem zelo očitno rezultat dejavnosti konkretnega vladarja. Kot bomo pokazali, je razvoj aparata štajerskih dvornih služb segal že globoko v 12. stoletje. Po drugi strani je bil tovrstni razvoj na Tirolskem mnogo počasnejši in se je precej razlikoval od razvoja v deželah na vzhodu. V zvezi s Štajersko se bomo med drugim naslanjali predvsem na dela *Landesfürst, Behörden und Stände* Franza Kronesa,¹ *Verwaltungsgeschichte* Antona Mella,² *Dežela, ki je ni bilo* Mihe Kosija³ ter *Štajerske dvorne službe do leta 1311* Martina Beleta.⁴ Kar se tiče Tirolske, bomo uporabljali predvsem *Die Anfänge einer landesfürstlichen Kanzlei in Tirol* Franza Huterja,⁵ *Geschichte der Verwaltung Tirols* Otta Stolza⁶ ter *Weisse Mönche schwarze Zahlen* Lienharda Thalerja.⁷ Neobjavljeni viri, uporabljeni v besedilu, so iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu,⁸ Tirolskega deželnega arhiva v Innsbrucku⁹ ter predvsem Hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju.¹⁰ Objavljene vire, ki smo jih v raziskavi prav tako uporabili, so v preteklosti zbirali in izdajali Franc Kos, Milko Kos,¹¹ France Baraga (na podlagi gradiva Boža Otorepca),¹² Joseph von Zahn,¹³ Jože Mlinarič,¹⁴ Heinrich Appelt,¹⁵ Gerhard Pfersch, ¹⁶ Franz Huter,¹⁷ Hermann Wiesflecker,¹⁸ Johann Friedrich Böhmer, Oswald

Redlich,¹⁹ Joseph Seemüller²⁰ ter Hermann Wiessner.²¹

RAZVOJ NA PODLAGI OSEBNE POBUDE

Tako na Štajerskem kot Tirolskem je bil razvoj aparata dvornih služb posledica osebne pobude dveh knezov, pri čemer sta imela oba tesne stike s tedanjim vladarjem v cesarstvu.²² Na Štajerskem je šlo za mejnega grofa Otokarja III., ki je svoji mejni grofiji vladal med letoma 1129 in 1164. Dejstvo, da je šlo prav zanj, ni presenetljivo, saj je bil Otokar III. eden najdejavnejših knezov svojega časa, ki je potoval širom cesarstva. Prav tako je bil po materi bratranec tedanjega cesarja Friderika I. Barbarosse (vladal v letih 1152–1190) ter ga je večkrat spremljal na potovanjih po nemških deželah, Burgundiji in Italiji.²³

Kakor se zdi, je Otokar III. svoj dvor začel organizirati po vladarjevem vzoru, pri čemer je bil le eden od mnogih knezov v cesarstvu, ki so tako ravnali.²⁴ Prav tako bi bilo mogoče, da je na organiziranost štajerskega dvora vplivala tudi njegova mati Zofija, hči bavarskega vojvode Henrika Črnega ter sestra njegovega naslednika Henrika

Pečat mejnega grofa Otokarja III.
(Wikimedia Commons).

1 Krones, *Landesfürst*, str. 178–186.

2 Mell, *Verwaltungsgeschichte*, str. 166–171.

3 Kosi, *Dežela*, str. 535–542, 567–568, 575.

4 Bele, *Štajerske dvorne službe*, str. 15–33.

5 Huter, *Die Anfänge*, str. 138–151.

6 Stolz, *Geschichte*, str. 15–20, 28–29, 32–33.

7 Thaler, *Weisse Mönche*, str. 22–48.

8 StLA.

9 TLA.

10 HHStA.

11 GZS IV, V.

12 GZS VI.

13 UBSt I, II, III.

14 GZM I, II.

15 DD F I. 1.

16 UBSt IV.

17 TU I/1, II, III.

18 WI, II.

19 RI VI/1.

20 Ottokars Österreichische Reimchronik.

21 MDC VI, VIII.

22 Za informacije in nasvete o tirolskem dvoru in splošnih razmerah na Tirolskem (in na širšem vzhodnoalpskem območju) se lepo zahvaljujem dr. Lienhardu Thalerju z Inštituta za gospodarsko in družbeno zgodovino Univerze na Dunaju.

23 GZS IV, št. 295; DD F I. 1, št. 14; GZS IV, št. 297; DD F I. 1, št. 15–19, 26–27, 30, 33–35, 49–50, 54, 70, 92, 96–98, 100–101, 103, 109–110, 112, 114, 116; GZS IV, št. 356; Dopsch, *Die Länder*, str. 295.

24 Prim.: Banfi, Uprava, str. 22.

Ponosnega. Podatkov o organiziranosti dvora (oziroma spremstva) Otokarjevega očeta Leopolda (oziroma deda Otokarja II.) nimamo. Brez dvoma je tudi Leopoldovo spremstvo (oziroma gospodinjstvo) vključevalo osebe z bolj ali manj podobnimi funkcijami, kot so jih imeli poznejši dvorni uradniki, a sistem organizacije dvora, kot ga na širšem vzhodnoalpskem prostoru (in drugje) poznamo tudi iz kasnejših desetletij in stoletij, je bil na Štajerskem prvič dokazljivo vzpostavljen šele z Otokarjem III. Pri njegovem posnemanju vladarjeve uprave ni šlo le za splošen trend ali kaprico, temveč je bil ustrezno oblikovan upravni aparat za razvoj bodoče kneževine neizogiben.

Na Tirolskem je razvoj pravi zagon dobil šele v času grofa Majnharda II. Goriško-Tirolskega (sicer tudi koroškega vojvode). Majnhard je na Tirolskem vladal med letoma 1258 in 1295, pred letom 1271 skupaj z mlajšim bratom Albertom.²⁵ V tem času se je posvečal predvsem finančnim in upravnim problemom, medtem ko so mu bili vzvišeni viteški ideali in tedanja dvorna kultura precej tuji. Poleg tega je bil večš branja in pisanja. Vzrok za bliskovit razvoj raznih dvornih uradov v njegovem času gre torej iskati v njegovi želji, da uredi finance svoje nastajajoče kneževine in s tem pobere čim več davkov.²⁶

Kljub temu, da je Majnhard II. od leta 1286 nosil tudi koroški vojvodski naslov, je bil celoten upravni sistem na Koroškem od tirolskega popolnoma ločen in se je drugače razvijal.²⁷ Tudi Majnhard II. je bil, tako kot svojčas Otokar III., med dejavnejšimi, uspešnejšimi in vplivnejšimi knezi v tedanjem Svetem rimskem cesarstvu. Med drugim mu je uspelo hčer poročiti z Albrehtom, sinom tedanjega nemškega (rimskega) kralja Rudolfa Habsburškega (vladal med letoma 1273 in 1291), čigar velik zaveznik je bil. Albreht je bil bodoči avstrijski in štajerski vojvoda ter od leta 1298 nemški kralj.²⁸

Čeprav nekaj malega grofovskih dvornih uradnikov na Tirolskem srečamo že v desetletjih pred grofom Majnhardom II., je bil očitno ravno on zaslužen za izredno hiter razvoj organizacije dvora, ki se je prav v njegovem času začel skoraj

nenadoma. Dasiravno je glede tega najbrž dobil kako idejo tudi iz današnjega severnega italijanskega prostora, se je povečini tudi on zgledoval po drugih državnih knezih severno od Alp. Poleg tega je – vsaj kar se tiče njegovih financ – nekaj organizacijskih idej verjetno dobil tudi pri cistercijskih menihih.

Pri najpomembnejših dvornih uradnikih različnih knezov Svetega rimskega cesarstva je šlo – strogo vzeto – predvsem za štiri službe. To so bile službe maršala (*marescalcus*), komornika (*camerarius*), stolnika (*dapifer*) in točaja (*pincerna*). Pri organizaciji posameznih dvorov v praksi najdemo primere, ki so šli razvojno vsak svojo pot. V raznih primerih so uradniki prišli različno do izraza. Na dvoru nekega kneza so imeli nemara veliko veljavo, medtem ko so se na drugem dvoru komaj pojavili ali pa jih (v danes ohranjenih virih) sploh ne najdemo. Poleg zgoraj omenjenih štirih funkcij se bomo v besedilu posvetili funkcijama (skozi čas vedno močnejšega) dvornega mojstra (*hofmaister*, *magister curie comitis*, *rector curie tirolensis*) in notarja (*notarius*, *protonotarius*, *scriptor noster*, *scribanus dni ducis*, *notarius curie*).²⁹

Obe funkciji sta v obravnavanem obdobju prišli do izraza predvsem na Tirolskem, na Štajerskem pa mnogo manj. Funkcija dvornega mojstra se je na mnogih knežjih dvorih v cesarstvu razvila šele v drugi polovici 13. stoletja. Pri človeku s to funkcijo je šlo za glavnega organizatorja in nadzornika dvora.³⁰ Notar je bil že od karolinškega časa (in več stoletij) načeloma član dvorne kapele in hkrati duhovnik. V času cesarja Friderika II. (v cesarstvu vladal med letoma 1212 in 1250) so se, očitno pod italijanskim vplivom, vedno pogosteje začeli pojavljati tudi laični notarji. V 13. stoletju so deželno knežje dvorne pisarne pridobivale vedno večji pomen, med njihovimi člani pa je bilo duhovščine postopoma vedno manj.³¹

25 Riedmann, *Die Beziehungen*, str. 407–408; Lackner, *Die Länder*, str. 89.

26 Haidacher, *Verwaltungsorganisation*, str. 113; Huter, *Die Anfänge*, str. 143.

27 HHStA, AUR, 1286 II 1; Heuberger, *Zur Einsetzung*, str. 272.

28 W II, št. 115, 116 (s), 117, 366; Reifenscheid, *König Albrecht I.*, str. 384–387; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 96–113; *Historisches Lexikon der Schweiz, Albrecht I. von Habsburg* (, 9. 12. 2024; Lackner, *Die Länder*, str. 91–92, 103–104; Lackner, *Vom Herzogtum Österreich*, str. 113–115.

29 Čeprav gre v nekaj primerih za iste posameznike, so nekateri skozi čas označeni z različnimi izrazi. Druge srečamo le enkrat. V primerih, ko je bil kdo označen le kot pisar, je šlo – kot bi smeli zaključiti iz konteksta – za uradnika, aktivnega na dvoru, ne pa na ravni vse pokrajine. Trditev glede podrobnosti oziroma konkretnih zadolžitev teh uradnikov nam viri ne dovolijo postavljati. V dvorni pisarni na Tirolskem sta se izraza pisar in notar uporabljala kot sinonima. Poleg tega so na Tirolskem obstajali t. i. javni notarji (*notarius publicus*), tako kot v Italiji. Ti so opravljali pisarniške storitve za ljudstvo, vendar niso bili del knežjega dvora ali uprave. V primerih, ki smo jih upoštevali v pričujoči raziskavi, očitno ni šlo za javne notarje, temveč za člane tirolskega grofovskega dvora (Schuler, *Notar*, str. 1271; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 310).

30 Rösener, *Hofämter*, str. 68 (*Hofämter an Fürstenhöfen*).

31 Csendes, *Kanzlei*, str. 911 (*Deutsches Reich*); Schuler, *Notar*, str. 1271; Banfi, *Uprava*, str. 25; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 187–188.

Maršal, komornik, stolnik in točaj so bili neposredno podrejeni dvornemu mojstru. Nosilec funkcije maršala je prvotno skrbel za gospodove konje, sicer pa je bil vrhovni vojaški poveljnik gospodovih ministerialov oziroma njegov najvišji uradnik v vojnih zadevah. Komornik je bil zadolžen za gospodove finance oziroma zakladnico, opremo gospodovega doma ter druge njegove osebne potrebe. Stolnik je bil dvorni upravitelj in je v prvi vrsti bdel nad preskrbo z živili. Točajeva glavna naloga je bila oskrbovanje gospodove mize s pijačo (predvsem vinom). Prav tako je imel točaj na skrbi gospodove vinograde in kleti.³²

RAZVOJ NA ŠTAJERSKEM

Kot rečeno, se je razvoj aparata dvornih služb na Štajerskem začel z mejnim grofom Otokarjem III. Najmočnejši, a ne edini dvorni uradniki v omenjeni mejni pokrajini so bili maršal, komornik, stolnik in točaj. Prvi maršal Otokarja III. je bil mož po imenu Friderik, ki se omenja že ok. leta 1150. V istem času se je pojavil tudi prvi komornik z imenom Gerunk. Prvega štajerskega stolnika Ditmarja srečamo med letoma 1180 in 1191, ni pa rečeno, da ni ta funkcija obstajala že desetletja pred tem. Prvega točaja, prav tako Ditmarja, zasledimo leta 1162.³³

Kot že omenjeno, je na organizacijo štajerskega dvora v Gradcu morda vplivala Zofija, mati Otokarja III. in hči bavarskega vojvode Henrika Črnega iz vojvodske dinastije Welfov. Tudi Kunigunda, soproga Otokarja III., je izvirala iz visokega plemstva tistega časa. Bila je hči mogočnega bavarskega mejnega grofa Dipolda III. Vohburškega,³⁴ ki je bil med drugim nekaj časa cesarjev tast. Štajerski dvor je tako morda (so)organizirala po vzoru iz svoje domovine.³⁵ Za to možnost govorijo tudi podatki, da se je neki Meginhart oziroma Majnhard *Since* v letih med ok. 1160 in ok. 1175 izrecno imenoval »komornik mejne grofice«.³⁶ Pri tem je bila z mejno grofico nedvomno mišljena Kunigunda, saj je bila Zofija pokojna že od leta 1145, Kunigunda pa je umrla šele leta 1184.³⁷

Po smrti Otokarja III. je na Štajerskem vladal njegov sin Otokar IV., ki je leta 1180 dobil naslov

vojvode. Zaradi hudih zdravstvenih težav (bil je gobav) se je proti koncu življenja svojo vojvodino odločil zapustiti avstrijskemu vojvodi Leopoldu V. iz rodbine Babenberžanov in je v ta namen avgusta 1186 izdal t. i. Georgenberški ročin (privilegij).³⁸ V njem je med drugim naročal, naj njegovi dvorni uradniki služijo njegovemu nasledniku, ko bo prišel na Štajersko, ravno tako, kot so prej služili njegovim staršem in njemu.³⁹ Te besede še enkrat potrjujejo dejstvo, da so funkcije maršala, komornika, stolnika in točaja na Štajerskem obstajale že v času Otokarja III. in ne šele Otokarja IV.

V obravnavanem času se je – glede na danes ohranjene vire – na Štajerskem zvrstilo 16 maršalov, 17 (18?) komornikov,⁴⁰ 12 stolnikov in 10 točajev.⁴¹ Mnogi so svoje službe opravljali večkrat in izmenično z drugimi dvornimi uradniki, v treh primerih je funkcijo (komorniško in točajsko) hkrati opravljalo več ljudi. Medtem ko je bila velika večina omenjenih uradnikov iz Štajerske, je bilo vsaj šest posameznikov od drugod, iz vojvodine Avstrije in Češke. Skupno število vseh obravnavanih uradnikov je 55 oziroma 56.

RAZVOJ NA TIROLSKEM

Stara tirolska grofovsko dinastija, katere člane danes poznamo tudi pod imenom Albertinci, je prišla na oblast sredi 12. stoletja. V začetku so delovali predvsem v okolici domačega gradu Tirol (na današnjem Južnem Tirolskem), pa tudi na Bavarskem in čez čas v severni Italiji.⁴² Začeli so razvijati svoj dvorni uradniški aparat. Že v letih 1158 in 1164 se v virih tako pojavi neki *Hecil cancellarius de Tyrol*.⁴³ Med letoma 1190 in 1200 srečamo Arnolda, kaplana in pisarja oziroma notarja tirolskega grofa, maršala Epa in točaja Konrada (*Eppo*

32 Bele, Štajerske dvorne službe, str. 16; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 187.

33 UBSt I, št. 307, 469; GZM I, št. 8; Bele, Štajerske dvorne službe, str. 18, 22, 25, 29; Mell, *Verwaltungsgeschichte*, str. 167–168.

34 *Allgemeine Deutsche Biographie*, Dietbold I., *Markgraf von Vohburg* (, 8. 1. 2025).

35 Dopsch, *Die Länder*, str. 272, 280, 296.

36 UBSt I, št. 421, 435 (... *Meginhardus camerarius marchionisse* ...), 523, 576 (... *Meginhardus Since camerarius marchionisse* ...), str. 910; Bele, Štajerske dvorne službe, str. 22.

37 *Deutsche Biographie*, Otokar III. (, 8. 1. 2025).

38 Dopsch, *Die Länder*, str. 297–299; Ravnikar, Maribor, str. 612–614.

39 Karl Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste*, str. 16 (*Dapiferi, pincerne, camerarii, marscalci qui de nostris sunt, intranti partes Stirie duci Austrie singuli cum suis subiectis per officia sua ministrent ea disciplina, qua nobis et parentibus nostris ministraverunt.*), 17.

40 Nejasnost nastane zaradi listine iz leta 1195, katere tema je neka podaritev admontskemu samostanu. V njej sta kot komornika omenjena Bertold in Manegold. Hkrati je iz admontske tradicijske knjige o isti stvari mogoče prebrati, da je šlo v resnici za tri, Bertolda, Markvarda in Heranda (UBSt II, št. 13).

41 StLA, AUR, 1277 VIII 23; StLA, AUR, 1277 XII 1; HHStA, AUR, 1277 XII 14; StLA, AUR, 1278 IV 11; HHStA, AUR, 1281 I 4; StLA, AUR, 1282 IX 27; HHStA, AUR, 1284 XII 14; HHStA, AUR, 1289 VI 3; StLA, AUR, 1289 VII 24; HHStA, AUR, 1292 IX 18; HHStA, AUR, 1295 II 7; Bele, Štajerske dvorne službe, str. 19, 23, 27, 30.

42 Riedmann, *Die Beziehungen*, str. 7.

43 TU I/1, št. 264, 291; Stolz, *Geschichte*, str. 28.

marscalcus, Cvnradvs pincerna).⁴⁴ Z leti nam viri razkrijejo tudi imena mož, ki so bili del spremstva tirolskega grofa Alberta III. (vladal med ok. 1200 in 1253 ter je bil ded Majnharda II.).⁴⁵ Gre za Albertova notarja in duhovnika Ulrika (1211–1217) ter Konrada (1225–1240),⁴⁶ točaja Henrika (1240),⁴⁷ maršala Henrika iz Gufidauna (1240)⁴⁸ ter za pisarje Henrika (1234),⁴⁹ Konrada (1232–1240),⁵⁰ Friderika iz Bozna (1237–1256) in nazadnje Ludvika (1247).⁵¹

Tirolski grof Albert III., ki je imel dve hčeri, a ne preživelih moških potomcev, je poleti 1253 umrl. Ko je v začetku leta 1258 umrl tudi njegov zet in naslednik Majnhard I. Goriško-Tirolski, sta vladno prevzela Majnhardova sinova Majnhard II. in Albert I. († 1304), ki sta do leta 1271 vladala skupaj.⁵² Čeprav sta se oba vpletala v politiko na ravni vsega cesarstva, je bil Majnhard II. v praksi veliko uspešnejši, medtem ko je Albert ostajal v njegovi senci. To se je kazalo predvsem v številu Majnhardovih vojaških zmag, porokah njegovih otrok in velikosti njegovega dvora. Albert je ob delitvi družinskega premoženja dobil grofijo Goriško s pripadajočim, kar je bilo v gospodarskem in strateškem pogledu manj kot grofija Tirolska, ki jo je dobil Majnhard. Poleg tega je Majnhard leta 1286 s pridobitvijo koroškega vojvodskega naslova postal še državni knez.⁵³

Prva znana struktura goriškega dvora se je izoblikovala že kmalu po sredi 12. stoletja. V Albertovem času (med letoma 1271 in 1304) pozna-

mo med drugim 22 pisarjev oziroma notarjev. V istem obdobju sta se poleg goriških komornikov, maršalov in vicedomov v virih začela pojavljati dvorni in kuharski mojster.⁵⁴ Raznovrstnih tirolskih visokih uradnikov (in to izključno v času Majnharda II.!) je bilo (vsaj) 33, med njimi pa so močno prednjačili notarji (18).⁵⁵ Sledili so jim komorniki (deset),⁵⁶ dva točaja⁵⁷ ter po en maršal,⁵⁸ stolnik⁵⁹ in dva dvorna mojstra.⁶⁰ Prihajali so z območja Tirolske, posamezniki pa tudi iz Koroške, Meibna, Furlanije, Bavarske in Švabske. Če uradnikom Majnharda II. prištejemo še vse prejšnje znane tirolske dvorne uradnike (hkrati pa izključimo uradnike njegovega brata Alberta III.), jih je v celotnem obdobju pred letom 1295 skupaj 48.

PODOBNOSTI, RAZLIKE IN POSEBNOSTI

Kot omenjeno, so se knežji dvori v različnih delih cesarstva razvijali različno, tako da so nekatere dvorne službe nekje prišle močno do izraza, drugje pa, nasprotno, skoraj nič. Čeprav so bili na Štajerskem tako daleč najbolj izraziti maršal, komornik, stolnik in točaj, že leta 1173 tam srečamo tudi notarja. Gre za nekega Bernharda,⁶¹ o katerem danes ne vemo ničesar drugega. Poleg njega je v naslednjih desetletjih v virih mogoče najti

44 TU I/1, št. 454 (*Et Ego Arnoldus capellanus scriba et notarius comitis de Tirol, interfui et hic scripsi.*), 455; Huter, *Die Anfänge*, str. 143, 145; Stolz, *Geschichte*, str. 16–17.

45 Lackner, *Die Länder*, str. 90.

46 TU II, št. 622 (*Ego Wdalricus domini comitis Alberti scriba iuuus eius noticiam scripsi et sigillo suo munivi*), 701 (*Ego Albertus comes de Tyrol...Vlricus notarius noster...*), 843 (*... ego Albertus die gratia comes de Tirol... Chunradus notarius domini comitis ...*); Huter, *Die Anfänge*, str. 143, 146, 151.

47 TU III, št. 1113 (*... Henricus pincerna de Tirol ...*).

48 Omenjen v letih 1235–1250, a kot maršal le enkrat (TU III, št. 1025, 1039–1040, 1049, 1063, 1086, 1097, 1113 (*Albertus dei gratia comes Tyrolensis ... in ipsa tenere videbamus, Henrico de Gufedvn nostro marschelscho ...*), 1118, 1127, 1156–1157).

49 TU III, št. 1002 (*... domini comitis de Tirol, in presenciam ... domini Henrici scribani domini comitis suprascripti ...*); Huter, *Die Anfänge*, str. 143.

50 TU III, št. 963 (*... Chunradus scriptor comiti Tirolensis ...*), 997, 1013, 1025, 1039–1040, 1102, 1107, 1110.

51 HHStA, AUR, 20 VI 1247; HHStA, AUR, 20 VI 1247–VII 1256; HHStA, AUR, 26 VII 1255; HHStA, AUR, VII 1256; TU III, št. 1102 (*... Chunradus et Fridericus scriptores...*), 1206, 1207 (*... illustris viri domini Alberti comitis Tyrolis... in dominum Federicum scribam ipsus domini comitis ...*), 1236, 1274 (*... Fridericus notarius noster ...*), 1295–1296, 1302 (*... in presentia Federici scribe domini comitis Tyrolis ...*); Huter, *Die Anfänge*, str. 144, 147.

52 Lackner, *Die Länder*, str. 90–91.

53 Kosi, *Visoki*, str. 72.

54 W I, št. 842; W II, št. 3, 681; MDC VI, št. 156; Plieger, *Die Rechnungsleger*, str. 189, 247–248; Stih, *Goriški grofje*, str. 181, 183–184, 186–194, 198–199.

55 Za primerjavo je v dvorni pisarni že omenjenega cesarja Friderika II. med letoma 1220 in 1250 delalo kakih 50 notarjev. Dvorna pisarna salzburških nadškofov je med letoma 1277 in 1280 zaposlovala skupaj le štiri notarje, prav tako je le tri ali štiri notarje okrog leta 1300 zaposlovala habsburška dvorna pisarna (TLA, AUR, 1292 XI 25; TLA, AUR, 1299 VIII 11; W I, št. 829–830, 832, 844, 866–868; W II, št. 1, 3–4, 10, 15, 18, 21, 32, 59, 62, 101, 111–112, 137, 152, 200–201, 301, 319, 321, 332–335, 343, 363–364, 382–383, 418, 465, 471, 473, 526, 567, 591–592, 610, 651, 674, 685, 709, 713, 723, 726–727, 777, 783, 787, 803, 942, 948–949; Haidacher, *Verwaltungsorganisation*, str. 121, 127; Hye, *Geschichte*, str. 139–141; Plieger, *Die Rechnungsleger*, str. 51, 64–65; Thaler, *Die Finanzen*, str. 120; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 189).

56 W II, št. 4, 162, 291, 301, 319, 326–327, 332–335, 359, 363, 382–383, 408, 410, 437, 618, 709, 722, 775, 787, 802, 827, 887, 905; Thaler, *Die Finanzen*, str. 120; Bitschnau, *Burg und Adel*, str. 155; Kögl, *Genealogisch-Heraldisches Adelslexikon*, str. 420–421; Plieger, *Die Rechnungsleger*, str. 59, 96, 100, 106, 110, 115, 117, 133, 137, 141–143, 158–159, 169–170, 185, 190, 196, 202, 205, 211, 228, 247, 255, 258–259, 261, 272, 281, 288, 296, 325, 343, 346–347, 356, 364, 366, 368, 370–371, 377, 389–391, 399, 408, 433, 446, 473, 478, 485, 492, 503, 517, 528, 540, 545–546, 556, 559–560, 567, 595, 616.

57 HHStA, AUR, 1288 XII 8; W I, št. 856.

58 W II, št. 332, 334, 336, 338, 410, 861.

59 W I, št. 735, 744.

60 TLA, AUR, 1299 VIII 11; W I, št. 803; W II, št. 2, 200–201.

61 Listina je ponaredek iz 14. stoletja, a je zelo verjetno nastala na podlagi neke pristne listine (UBSt I, št. 550).

še 13 štajerskih (proto)notarjev. Zaključimo torej lahko, da je bilo vseh trenutno danes znanih štajerskih notarjev 14,⁶² torej mnogo manj kot tirolskih, ki jih je bilo zgolj v času Majnharda II. (torej v 37 letih) vsaj 18, skupaj pa 28. Zgolj kot zanimivost naj povemo, da je bilo poleg ostalih dvornih uradnikov, služabnikov, kuharjev, gozdarjev, kletarjev, lovcev, slov in vojakov na Štajerskem že leta 1147 mogoče najti zabavljača oziroma dvornega norca (*ioculator*) po imenu Henrik. ta je bil tega leta omenjen v graški listini mejnega grofa Otokarja III.⁶³

Med sredo 12. stoletja in koncem leta 1295 med štajerskimi dvornimi uradniki ni mogoče najti niti enega dvornega mojstra. To ne preseneča, saj se je ta funkcija celo na cesarskem dvoru pojavila šele v času Henrika VII., torej v začetku 14. stoletja. Pri njeni uvedbi na Tirolskem torej ni šlo, v nasprotju z mnogimi drugimi funkcijami, za posnemanje že prej obstoječega cesarskega urada. Dvorni mojster je bil prvi človek na dvoru, na čelu dvorne uprave ter prvi svetovalec svojega gospoda v vseh vladnih zadevah.⁶⁴ Vsi ostali člani dvora, svobodni in nesvobodni, so mu bili podrejeni.⁶⁵ Skrbel je za gospodarstvo, organiziral vsakodnevno delo na dvoru in zastopal tirolskega grofa v stikih z ljudmi, ki so dvoru pripadali. Imel ni nobenih obveznosti ali zvez z dogajanjem drugod po pokrajini – v njegovi pristojnosti je bil izključno dvor. Njegova funkcija je bila sprva neposredno povezana z osebo grofa Majnharda II. Goriško-Tirolskega in se je šele v 14. stoletju kot edina na Tirolskem preoblikovala v dedno funkcijo.⁶⁶ Jasnega odgovora na vprašanje, zakaj se na Štajerskem ta funkcija ni razvila na enak način ali pa vsaj ni prišla do izraza v enaki meri, danes ne moremo dati. Namesto dvornega mojstra je tam glavno vlogo na dvoru še najverjetneje igral vsakokratni stolnik,⁶⁷ čigar funkcija se, nasprotno, tudi v času po letu 1295, kot kaže, na Tirolskem ni posebej razvila.

V tirolskem primeru je šlo pri dvornem mojstru le za dva moža. To je bil najprej Wölflin iz Söbriacha (33 km severovzhodno od Špitala

ob Dravi), ki je bil s to funkcijo omenjen v letih 1268 in 1271.⁶⁸ Drugi tirolski dvorni mojster iz obravnavanega časovnega okvirja je bil Henrik Rottenburški. Henrikov domači grad je bil Rottenburg nad krajem Jenbach (dobrih 45 km severovzhodno od Innsbrucka in v dolini Inna). Henrik je bil ministerial Majnharda II. Med letoma 1267 in 1306 se je omenjal z naslovi *hofmaister*, *dns Hainricus magister curie, rector curie tirolensis, miles et ministerialis noster, capitaneus tridentinus* (leta 1284). Službo dvornega mojstra je opravljal od leta 1277.⁶⁹ Očitno je bil dolga leta zelo tesen Majnhardov sodelavec, eden najpomembnejših ljudi svojega časa, skupaj s svojim gospodom pa je bil tudi izobčen (*Henricus de Rotenburch magister curie ipsius comitis*). Omeniti velja, da je imel, vsaj med letoma 1280 in 1298, lastnega pisarja.⁷⁰

Zgodovina rodbine gospodov iz Rottenburga sega v sredino 12. stoletja. Na samem začetku so bili ministeriali grofov Andeških. Ker se je vojvoda Oton III. Andeško-Meranski poročil z Elizabeto, drugo hčerko tirolskega grofa Alberta III. (s prvo je bil poročen Majnhard I. Goriško-Tirolski), so se med Rottenburškimi in grofom Albertom III. spletle prve vezi. Po Albertovi smrti (leta 1253) so se Rottenburški začeli pojavljati v spremstvu drugega Albertovega zeta Gebharda iz Hirschberga, nato pa, najpozneje od leta 1274, kot ministeriali grofa Majnharda II.⁷¹ Funkcijo tirolskih dvornih mojstrov, ki so jo imeli od leta 1277, so ohranili vse do izumrtja v moški liniji, kar se je

62 UBSt II, št. 49, 113, 211a, 245, 265, 399; UBSt III, št. 17, 118, 286; UBSt IV, št. 321, 360, 421. Protonotarji so vodje (v našem primeru) vojvodskih oziroma grofovskih dvornih pisarn ter eni najpomembnejših svetovalcev svojih gospodov (Weiß, Protonotarios, str. 274; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 310).

63 UBSt I, št. 257.

64 Stolz, *Geschichte*, str. 17.

65 Wiesflecker, *Meinhard*, str. 183–184.

66 Feller, *Rechnungsbuch*, str. 24–25; Lackner, *Hof und Herrschaft*, str. 57.

67 Kreikler, Truchseß, str. 1069–1070.

68 W I, št. 803; W II, št. 2; Štih, *Goriški grofje*, str. 193; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 185.

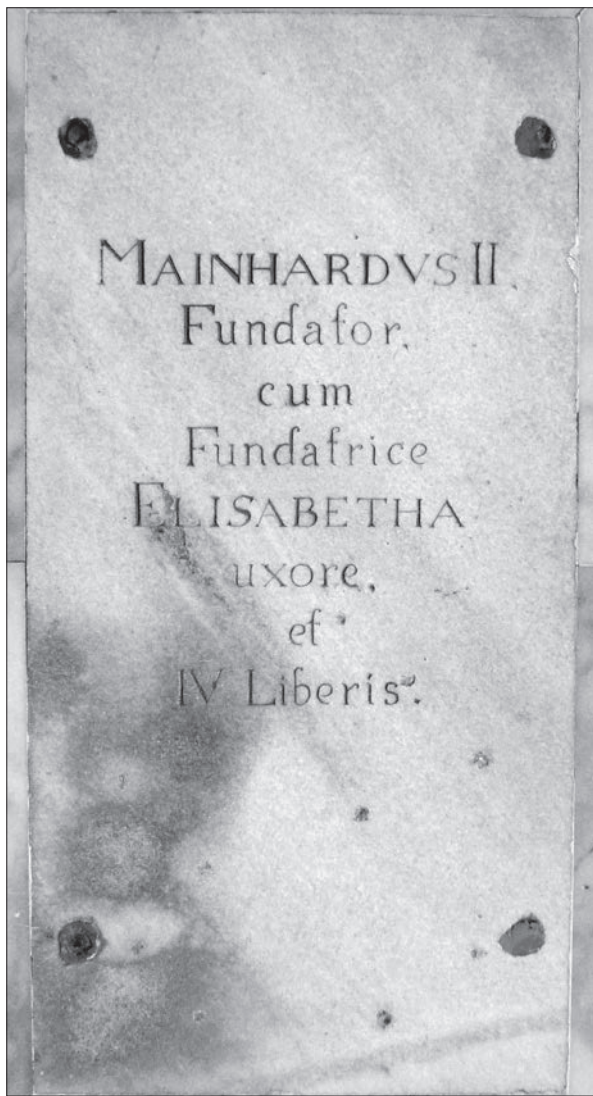
69 HHStA, AUR, 1282 III 12; HHStA, AUR, 1284 III 29–13 IV; HHStA, AUR, 1291 V 5; HHStA, AUR, 1291 VI 13; TLA, AUR, 1299 VIII 11; W II, št. 200–201, 226, 284, 332–336, 352, 372, 382–383, 401–402, 449, 590, 603, 611, 615, 620, 688–689, 707, 719, 774, 803, 827, 842, 887, 898, HHStA, AUR, 1304 XII 20; HHStA, AUR, 1306 II 28; MDC VI, št. 27, 69, 108, 126, 156, 274, 316–317, 364, 413.

70 Grof Majnhard je bil, predvsem spričo »hudega zatiranja tridentinske Cerkve« oziroma hudih in dolgotrajnih sporov s tridentinskim škofom Henrikom II. (1274–1289), sedemkrat izobčen. Henrik Rottenburški je bil skupaj z njim najbrž izobčen (vsaj) leta 1282. Na tem mestu velja spomniti, da se je Majnhard ravno zaradi bojov s škofom Henrikom avgusta 1278 zadrževal ob Adiži in se posledično ni utegnil udeležiti odločilne bitke pri Dürnkrutu (na strani svojega zaveznika Rudolfa Habsburškega). Po drugi strani je bil škof Henrik nekoč Rudolfov protonotar, leta 1274 poslan na koncil v Lyon, da bi tam izposloval priznanje Rudolfove izvolitve s strani Svetega sedeža. Tam mu je papež Gregor septembra 1274 podelil tridentinsko škofijo (RI VI/1, št. 376; W II, št. 401, 590, 600–601, 620; Feller, *Rechnungsbuch*, str. 31; Riedmann, *Mittelalter*, str. 402, 404; Huber, *Meinhard II.*, str. 230; Rogger, *Heinrich (OT) († 1289)*, str. 777; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 185).

71 *Deutsche Biographie, Otto III.* (, 9. 12. 2024); Feller, *Rechnungsbuch*, str. 23–25.

v danes ne popolnoma znanih okoliščinah zgodilo šele leta 1411.⁷²

Kot veliko prelomno novost tirolske dvorne pisarne je treba omeniti t. i. računske knjige (*Rechnungsbücher*, *Raitbücher*). Pisarna Majnharda II. je namreč začela na podlagi posameznih računov sestavljati celovite poslovne knjige, ki so prvič omogočile pregled celotne finančne uprave nastajajoče kneževine, vključno z vsemi izdatki in

Nagrobna plošča Majnharda II. v samostanu Stams (Wikimedia Commons).

prihodki posameznih uradov. Iz časa med letoma 1288 in 1350 je ohranjenih približno 30 zvezkov računskih knjig. Skupaj s podobnimi, nekoliko starejšimi zapisi iz Savoje so med najzgodnejšimi tovrstnimi viri v cesarstvu in veljajo za prvovrstna zgodovinska pričevanja. Vsebujejo številne informacije o gospodarski in upravni zgodovini ter imajo veliko vrednost kot vir za plemiško materialno kulturo poznega srednjega veka.⁷³ V njih najdemo letne računovodske evidence (prihodke in odhodke) približno 40 sodnikov in drugih uradnikov. Gre na primer za prihodke iz zemljiške posesti, sodišč, davkov, mitnin in solinarstva (rudarstvo je dodano šele okoli leta 1420). Pod odhodki najdemo plače, gradbene stroške, vojne izdatke, nakupe raznega blaga v Italiji itd.⁷⁴

Danes domnevamo, da so tirolski notarji v obravnavanem času posnemali oziroma se zgledovali po finančnem upravljanju cistercijanskega samostana Stams, kakih 46 km zahodno od Innsbrucka. Samostan je leta 1273 (oziroma 1275) ustanovil Majnhard II. Najstarejši ohranjeni urbar tega samostana je iz leta 1284 in je torej iz istega časa (oziroma le malenkost starejši) kot najstarejša tirolska računska knjiga. Druge možnosti vključujejo še posnemanje sistemov iz pisarn brixenske in tridentinske škofije, a se zdi razlaga, ki vključuje sistem iz Stamsa, še najverjetnejša.⁷⁵

Pri pregledu zapiskov iz dvorne pisarne Majnharda II. naletimo na denarne enote, tedaj v uporabi na Tirolskem. Tudi tu je slika precej drugačna kot na Štajerskem. V raznem listinskem gradivu na Štajerskem v 13. stoletju srečamo predvsem (srebrne) marke (dunajske ali graške teže oziroma graškega denarja) ter dunajske in breške pfe-nige.⁷⁶ Slednji so bili v poldrugem stoletju po letu 1125, ko so jih začeli kovati v Brežah, najvažnejše plačilno sredstvo na širšem območju Vzhodnih Alp, pa tudi Furlanije, Hrvaške, Slavonije, Bosne in Ogrske. V 13. stoletju so v poslovanju med Italijo in današnjimi slovenskimi deželami uporabljali tudi novce raznih italijanskih mest, predvsem na Kranjskem je prevladoval oglejski pfe-nig.⁷⁷ Po drugi strani v mnogih virih za Tirolsko pred letom 1295 in po njem srečujemo t. i. bernske marke, tj. srebrni denar, ki so ga po vzoru Verone

⁷² Po smrti že omenjenega Henrika Rottenburškega je naslov dvornega mojstra ostal v njegovi rodbini. Tudi po letu 1363, ko so na Tirolskem zavladali Habsburžani, so Rottenburški obdržali svojo moč. Okoli leta 1411 je umrl Henrik VI. Rottenburški, najbogatejši svoje rodbine, a hkrati njen zadnji moški član. V kontekstu hudega spora s tedanjim tirolskim grofom Friderikom IV. je bil nekaj časa zaprt v Innsbrucku in prisiljen v predajo velikega dela svojega premoženja. Umrl je maja 1411 (Anderlan, Heinrich von Rottenburg, str. 359–377; Feller, *Rechnungsbuch*, str. 70–74).

⁷³ Haidacher, *Verwaltungsorganisation*, str. 122; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 312–313.

⁷⁴ Thaler, *Münzreichtum*, str. 23, 26, 44, 212–214, 359.

⁷⁵ Thaler, *Weisse Mönche*, str. 22–23, 27, 30, 32–33, 43–44.

⁷⁶ Na primer GZM I, št. 20, 60, 72, 81; GZM II, št. 21, 30, 39, 49, 51; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 89–90.

⁷⁷ Oglejski pfe-nig je v začetku 13. stoletja vseboval okoli 0,9 g srebra, dunajski pa 0,57 (gl. Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 33–36, 40; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 83, 86–87, 89, 95).

(v nemščini tudi (Welsch)Bern) od 13. stoletja kovali v Meranu.⁷⁸

PRIMERJAVA STATISTIČNIH PODATKOV

Z danes ohranjenimi viri lahko torej na Štajerskem pred letom 1295 naštejemo 16 maršalov, 17 (18?) komornikov, 12 stolnikov, 10 točaje in 14 notarjev. Vseh skupaj je torej 69 oziroma 70, od tega maršalov 23,5 %, komornikov 26 %, stolnikov 16 %, točaje 14,5 % in notarjev 20 %. Glede na njihov zemljepisni izvor lahko štajerske maršale lociramo tako: eden je bil iz Avstrije (6,25 %), dva iz današnje slovenske Štajerske (12,5 %), sedem iz današnje avstrijske Štajerske (43,75 %), eden iz Češke (6,25 %), za pet pa dežele izvora ni mogoče določiti (31,25 %).⁷⁹

Štajerskih komornikov je bilo 17 oziroma 18. Za devet (oziroma deset) komornikov (53 %) njihove provenience in zemljepisnega izvora ni mogoče določiti. Iz današnje slovenske Štajerske sta bila dva (11,75 %), iz današnje avstrijske Štajerske pa šest (35,25 %).⁸⁰ Pri stolnikih je izvor še najjasnejši, in to pri vseh dvanajstih. Medtem ko sta bila dva iz vojvodine Avstrije (16,6 %), jih je bilo deset iz avstrijske Štajerske (83,4 %), iz današnje slovenske Štajerske pa ni bilo nobenega.⁸¹

Točaje je bilo pet iz današnje avstrijske Štajerske (50 %), trije so bili iz vojvodine Avstrije (30 %), dvema pa domače dežele danes ni mogoče določiti.⁸² Isto moramo žal reči za deset znanih štajerskih notarjev (71,5 %). Dva izmed njih sta iz današnje slovenske Štajerske (14,2 %), eden iz Avstrije (7,15 %) in eden iz Češke (7,15 %).⁸³

Na tirolskem dvoru lahko za ves čas pred letom 1295 naštejemo 48 najvišjih dvornih uradnikov:⁸⁴ notarjev kar 28 (57,1 %), komornikov deset (20,65 %), točaji so bili štirje (8,2 %), trije maršali (6,25 %), en stolnik (2,6 %) ter dva dvorna mojstra (5,2 %). Pri 20 tirolskih notarjih dežele izvora danes ni mogoče določiti (71,5 %). Pet jih je iz (današnje Južne) Tirolske (17,5 %) ter po eden iz Furlanije (3,66 %), Švabske (3,66 %) in Meißna (3,66 %).⁸⁵ Na splošno se zdi, da je Majnhard II. tako v upravi kot v sodstvu uporabljal predvsem izobražene uradnike iz meščanskih družin, (manj izobraženih) plemičev pa malo.⁸⁶ Med letoma 1271 in 1281 so bili hkrati aktivni trije tirolski notarji, od leta 1282 je ta številka zrasla na sedem. S tem je velikost dvorne pisarne Majnharda II. občutno presešla velikost pisarne Albrehta Habsburškega (ki je cesarstvu vladal med letoma 1298 in 1308). Postala je nekakšna kontrolna točka in središče celotne tirolske knežje uprave.⁸⁷

Med desetimi tirolskimi komorniki (ki so vsi iz časa Majnharda II.) petim domače dežele danes ni mogoče določiti (50 %), trije so bili z območja današnje avstrijske Tirolske (30 %), eden iz današnje Južne Tirolske (10 %) ter eden iz Bavarske (10 %).⁸⁸ Enega izmed tirolskih točaje poznamo že iz let 1190 in 1200, drugega iz 1240, tretji in četrti pa sta, prav tako kot komorniki, iz časa Majnhar-

⁷⁸ Bernska marka je (v začetku 14. stoletja) veljala 166 g srebra. Delila se je na 10 funtov (*librae*), 120 krajcarjev (*grossi*), 200 solidov (*solidi*) ali 2400 bernskih denaričev (*denarii*) (Thaler, *Zwei Bücher*, str. 16).

⁷⁹ StLA, AUR, 1277 VIII 23; StLA, AUR, 1277 XII 1; HHStA, AUR, 1277 XII 14; StLA, AUR, 1278 IV 11; HHStA, AUR, 1281 I 4; StLA, AUR, 1282 IX 27; UBSt I, št. 307, 366, 430, 631, 665, 681, 695; UBSt II, št. 13, 113, 184, 193, 200, 211a, 214, 239, 245, 256, 358; GZS V, št. 737; GZS VI, št. 85, 259–260; UBSt IV, št. 61–62, 70, 240, 472–473; Bele, *Štajerske dvorne službe*, str. 18–21; Mell, *Verwaltungsgeschichte*, str. 168.

⁸⁰ UBSt I, št. 307, 366, 404, 421, 433, 435, 523, 576, 647, 648, 702, 708, 720, 859; GZS IV, št. 406, 788; UBSt II, št. 13; GZS V, št. 805; GZS VI, št. 217; UBSt IV, št. 241, 492, 495, 518, 538; Krones, *Landesfürst*, str. 178–183; Bele, *Štajerske dvorne službe*, str. 22–24.

⁸¹ HHStA, AUR, 1284 XII 14; UBSt I, št. 631, 649, 702; UBSt II, str. 16, 43, 50, 60, 98, 157, 256, 316, 396, 460; GZM I, št. 7–8, 26, 28, 38, 48; GZS V, št. 880; GZS VI, št. 6, 28; UBSt III, št. 63, 99, 256; UBSt IV, št. 62, 166, 395–396; Bele, *Štajerske dvorne službe*, str. 24–28; Krones, *Landesfürst*, str. 183–184; Mell, *Verwaltungsgeschichte*, str. 168.

⁸² Bele, *Štajerske dvorne službe*, str. 30.

⁸³ UBSt I, št. 550; UBSt II, št. 49, 113, 211a, 245, 265, 399; UBSt III, št. 17, 118, 286; UBSt IV, št. 321, 360.

⁸⁴ V 13. stoletju je *familia domus* na tirolskem gradu v celoti obsegala nekaj več kot 100 članov, od služabnikov v kuhinji, stražarjev, hlevarjev, pastirjev, mizarjev, vratarjev, vinarjev in krojačev do poveljnika samostrelcev, zlatarjev, kaplanov in notarjev. Niso bili vsi enako vplivni. Najvišja in najmočnejša skupina na dvoru za knežjo družino so bili svetniki ter že zgoraj izpostavljeni visoki uradniki – dvorni mojster, maršal, komornik, stolnik in točaj (Thaler, *Die Finanzen*, str. 101).

⁸⁵ HHStA, AUR, 1286 XI 12; HHStA, AUR, 1288 IV 21; TLA, AUR, 1292 XI 25; TLA, AUR, 1299 VIII 11; TU I/1, št. 264, 291, 454–455; TU II, št. 622, 701, 843; TU III, št. 963, 1002, 1102, 1206, 1207, 1236, 1274, 1295–1296, 1302; W I, št. 829–830, 832, 844, 866–867; W II, št. 1–4, 10, 13, 15, 18, 21–22, 59, 62, 93, 101, 111–112, 137, 144, 152, 200–201, 301, 319, 321, 324, 332–335, 343, 352, 363, 417–418, 465, 521, 586, 591–592, 600–601, 610, 651, 674, 682, 685, 688, 709, 713, 726–727, 761, 783, 787, 942, 948–949; MDC VI, št. 157; Hye, *Geschichte*, str. 139–141; Haidacher, *Verwaltungsorganisation*, str. 121; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 312; Plieger, *Die Rechnungsleger*, str. 51, 64–65; Huter, *Die Anfänge*, str. 147.

⁸⁶ Haidacher, *Verwaltungsorganisation*, str. 115–117.

⁸⁷ Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 312; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 188–189.

⁸⁸ TLA, AUR, 1289 I 5; HHStA, AUR, 1290 II 5; W II, št. 162, 291, 301, 319, 326–327, 332–335, 359, 363, 382–383, 408, 410, 437, 618, 709, 722, 775, 787, 802, 827, 887, 905; Bitschnau, *Burg und Adel*, str. 141, 146, 155; Plieger, *Die Rechnungsleger*, S. 59, 96, 100, 106, 110, 115, 117, 133, 137, 141–143, 158–159, 169–170, 185, 190, 196, 202, 205, 211, 228, 247, 255, 258–259, 261, 272, 281, 288, 296, 325, 343, 346–347, 356, 364, 366, 368, 370–371, 377, 389–391, 399, 433, 446, 473, 478, 485, 492, 503, 517, 528, 540, 545–546, 556, 559–560, 567, 595, 616.

dove vladavine. Pri prvih treh izvora ni mogoče določiti (75 %), zadnji (*pincerna de Smalnegge*) pa je bil verjetno iz kraja Schmalegg (22 km severno od Bodenskega jezera na Švabskem) (25 %).⁸⁹

Za prvega maršala ne vemo, od kod je izviral (33,3 %),⁹⁰ drugi in tretji (Henrik iz Gufidauna in Henrik Told) pa sta bila iz današnje Južne Tirolske (66,6 %). Predvsem Henrik Told je bil očitno dolgoletni privrženec grofa Majnharda II. in kot tak v začetku leta 1293 (očitno le za krajši čas) postavljen za glavarja v Velikovcu.⁹¹ Prvi tirolski dvorni mojster Wölflina iz Söbriacha je bil iz Koroške (50 %), drugi, Henrik iz Rottenburga, pa je izviral iz avstrijske Tirolske (50 %). Pri edinem stolniku je šlo za nekega Otolina (*Ottolinus dapiffer dni comitis*), omenjenega v letih 1265 in 1266,⁹² o katerem ni mogoče reči ničesar oprijemljivega.

STIKI MED POKRAJINAMA

Če pod vsem do sedaj povedanim potegnemo črto, je (kolikor nam viri dopuščajo) mogoče reči, da na Tirolskem ni bilo nobenega visokega dvornega uradnika, ki bi izviral iz Štajerske. Prav tako na Štajerskem med najvišjimi dvornimi uradniki ni bilo nobenega Tirolca. To ne preseneča, saj deželi ne mejita druga na drugo, prav tako jima do leta 1363 ni vladala skupna vojvodska dinastija.⁹³ Tu je treba izpostaviti nekaj tirolskih plemičev, ki so nekje med letoma 1277 in 1311 imeli veliko moč v Savniji (Posavinje s Posoteljem). Pri teh očitno ni šlo za tirolske dvorne uradnike, poleg tega pa je bil to čas, ko Savnija še ni bila združena z vojvodino Štajersko. Majnhard II. Goriško-Tirolski je Savnijo nekje v času med letoma 1277 in 1280 dobil v zastavo od Habsburžanov, njegovi dinastiji pa jo je zatem uspelo obdržati približno tri

desetletja.⁹⁴ Skupaj z zastavo neposredne zemljiške posesti Majnhard II. ni pridobil. V prvi vrsti je šlo za oblastne pravice, predvsem višje sodstvo. Majnhard II. je v Savniji začel uvajati deželno knežjo upravo, pri čemer pa očitno ni uporabljal domačinov, temveč tuje, tirolske (pa tudi koroške) uradnike.⁹⁵

Med Tirolci je tedaj glavno vlogo v Savniji, kot kaže, igral Konrad III. Aufensteinski († 1338), eden najožjih zaupnikov Majnharda II. Goriško-Tirolskega, čigar matični grad je stal kakih 23 km severovzhodno od Brennerja na avstrijskem Tirolskem.⁹⁶ Aufensteinski je imel funkciji maršala in celo glavarja, a se nista nanašali na Štajersko in Tirolsko. Od leta 1293 je bil koroški deželni maršal ter od leta 1299 (morda že od 1294) koroški deželni glavar.⁹⁷ V zastavi od štajerskega vojvode je imel Vojnik in Žalec z Žaženberkom, od koroškega vojvode Slovenj Gradec, med letoma 1322/23 in 1333 pa je v svojih rokah držal tudi polovico celjskega gospostva.⁹⁸ Na plemstvo v Savniji je očitno izvajal pritisk. Po besedah štajerskega kronista Otokarja iz Geule je Ulrik III. Vovbrški, eden najvidnejših udeležencev (sicer propadlega) protihabsburškega upora (v letih 1291/92), vojvodinji Elizabeti zaupal,⁹⁹ da je bil Aufensteinski eden izmed krivcev za omenjeni upor. Uradniki Majnharda II. naj bi Vovbrškemu kratili pravice, izrecno omenjeni Aufensteinski pa naj mu ne bi dovolil izvajati odvetništva nad samostanom v Gornjem Gradu. Odvetništvo, ki ga je Ulrik po uporu izgubil, mu je uspelo ponovno dobiti v začetku leta 1296.¹⁰⁰

89 HHStA, AUR, 1282 VI 9; HHStA, AUR, 1288 XII 8; TU III, št. 1113; W I, št. 856; W II, št. 351.

90 TU I/1, št. 454.

91 Henrik Told na Koroškem dejansko ni opravljal nobene upravne funkcije, temveč je bila njegova vloga zgolj vojaške narave (TU III, št. 1113; W II, št. 332, 334, 336, 338, 401, 410, 620, 775, 780(s); Ottokars Österreichische Reimchronik, MGH Dt. Chron. 5/2, vrstice 61.575–61.577, 61.744–61.754, str. 818, 820 (*den Glaneckær man sant hinz Volkenmarkt zehant, daz er dā ze houbtman wurde ... daz an des Glaneckær stat, houbtman wesen solt, Her Heinrich der Told, des hoves marschalch. swaz man im enphalch, daz tet er getriulich, witzic und manlich was er genuoc. hin fuor der kluoc, hinz Volkenmarkte in die stat die man im enpholhen hāt*), 1428 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Webernig, *Landeshauptmannschaft*, str. 48–49; Wiesflecker, *Meinhard*, str. 185).

92 W I, št. 735, 744.

93 Obe kneževini so pod svojo oblastjo združili Habsburžani, ki so Tirolski zavladali šele leta 1363, Štajerski pa že leta 1282 (Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 96, 154–155).

94 Kosi, Visoki, str. 61, 72.

95 Kosi, Dežela, str. 543, 545.

96 Iz Tirolske sta v približno istem času prišla še Henrik Graland in Henrik Lavant, a sta bila aktivna na področju Kranjske, ki so jo Majnhard II. in njegovi sinovi (do leta 1335) prav tako imeli v zastavi od Habsburžanov. Graland je imel funkcijo kranjskega vicedoma, Lavant pa je bil prav tako kranjski vicedom in deželni pisar (Kosi, Visoki, str. 61, 72; Kosi, Dežela, str. 545, 549; Žontar, *Kranjski deželni vicedom*, str. 288).

97 Webernig, *Landeshauptmannschaft*, str. 49–50, 53, 57, 59; *Deutsche Biographie, Aufenstein, Konrad von* (, 13. 1. 2025).

98 MDC VIII, št. 490, 508, 518, 646; Kosi, Dežela, str. 549, 552, 555; Kos, *Vitez in grad*, str. 262, 371, 396, 407.

99 Elizabeta je bila žena zgoraj omenjenega avstrijsko-štajerskega vojvode Albrehta in hči Majnharda II. Goriško-Tirolskega (Reifenscheid, *König Albrecht I.*, str. 384).

100 StLA, AUR, 1296 I 25; Ottokars Österreichische Reimchronik, MGH Dt. Chron. 5/2, vrstice 63.198–63.199, 63.208–63.226, str. 838 (*der von Hiunburge sprach: »frou Elspet, gedenkt darnāch...maniges schaden und smæhe, den mir gæheteten sîn amtlute, frou, ich bin noch hiute erbes und gemaches blöz: diu muor vor Griven gröz des klostes datze Obernburge, diu mîn vordern von Hiunburgelange inne habent gehabt, dā getorste mîn der abt ze herren nie bekennen noch ze vogt genennen für den Oufensteinære. frou, swie vil ich swære oder ungemaches leit, swen ich den mînen her-*

ZAKLJUČNE MISLI

Enotnega razvoja aparata dvornih služb v različnih deželah Svetega rimskega cesarstva ni bilo. Res je sicer, da je bil vsakokratni cesarski dvor za kneze v državi zgled, a grofovski, vojvodski in (nad)škofijski dvori kljub temu niso bili priča enotnemu razvoju. Osebna pobuda posameznih knezov je na njihovih dvorih pri tem igrala ključno vlogo. Knezi so se med seboj razlikovali po moči in številu posesti, pa tudi po osebnih preferencah ter dovzetnosti za uvajanje raznovrstnih upravnih novosti. Takratne politične razmere v določeni pokrajini (in širše) so prav tako igrale pomembno vlogo, a knezove pobude so jih po pomembnosti prekašale.

Tirolski aparat dvornih uradnikov lahko označimo kot stvaritev grofa Majnharda II. in na Štajerskem mejnega grofa Otokarja III. Pri tem se je slednji mnogo bolj zgledoval po dvoru cesarja Friderika I. Barbarosse kot prvi po dvoru kralja Rudolfa I. Glavno vodilo Otokarja III. je bilo posnemati organizacijo dvora bratranca cesarja, Goriško-Tirolski pa se je predvsem trudil urediti svoje finance. Pri tem se je (še najverjetneje) zgledoval po samostanu v Stamsu, ne pa po takratnem vladarju Rudolfu I., in to kljub temu, da je bil ta njegov tesen sodelavec in sorodnik.

Čeprav Majnhard II. ni bil najbogatejši knez cesarstva (v tem so ga že v njegovem sosedstvu prekašali avstrijski in bavarski vojvode), je s svojimi ukrepi občutno povečal svojo politično moč ter na tedanjem političnem parketu nastopal kot močan igralec. Pri Otokarju III. je urejanje dvora pri krepitvi njegove politične moči, kot kaže, igralo manjšo vlogo, sploh pa je Otokar III. živel v drugačnem času in političnih razmerah. Prav tako je imel za razvoj svojega dvora in politično delovanje manj časa kot Majnhard, saj je umrl že po približno štirih desetletjih življenja, medtem ko je bil Majnhard II. ob svoji smrti vsaj 15 let starejši. Za oba velja ocena, da sta s svojim delovanjem ključno vplivala na razvoj svojih nastajajočih kneževin. Čeprav sta vsak v svojem času veljala za precej brezobzirna vladarja, bi bil razvoj na Tirolskem in Štajerskem brez njunega prispevka precej počasnejši.

*ren kleit, so was mir ungeriht. der Oufensteinaer giht, er wel-
le graven meister sin ...), 1428 (Übersicht über den Inhalt
der Reimchronik); MDC VI, št. 334; Kosi, Dežela, str. 547;
Ravnikar, Benediktinski samostan, str. 94.*

FINANCIRANJE

Razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Dunaj
Allgemeine Urkundenreihe

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec
Allgemeine Urkundenreihe

TLA – Tiroler Landesarchiv, Innsbruck
Allgemeine Urkundenreihe

OBJAVLJENI VIRI

- DD F I. 1 – *Die Urkunden Friedrichs I. 1152–1158, Erster Teil, Monumenta Germaniae Historica, Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser 10, 1.* Ur. Heinrich Appelt. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1975.
- GZM I – *Gradivo za zgodovino Maribora I.* Ur. Jože Mlinarič. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 1975.
- GZM II – *Gradivo za zgodovino Maribora II.* Ur. Jože Mlinarič. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 1976.
- GZS IV – *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV.* Ur. Franc Kos. Ljubljana: Leonova Družba, 1915.
- MDC VI – *Monumenta historica ducatus Carinthiae VI.* Ur. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Kleinmayr, 1958.
- MDC VIII – *Monumenta historica ducatus Carinthiae VI-II.* Ur. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Kleinmayr, 1963.
- Ottokars Österreichische Reimchronik – *Ottokars Österreichische Reimchronik. Monumenta Germaniae Historica Dt. Chron. 5/2.* Ur. Joseph Seemüller. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1893.
- RI VI/1 – *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. Erste Abtheilung. Regesta Imperii VI.* Ur. Johann Friedrich Böhrer, Oswald Redlich. Innsbruck: Verlag der Wagner-schen Universität-Buchhandlung, 1898.
- TU I/1 – *Tiroler Urkundenbuch; I. Abteilung; Die Urkunden zur Geschichte des Deutschen Etschlandes und des Vintschgaus, I. Band, Bis zum Jahre 1200.* Ur. Franz Huter. Innsbruck: Selbstverlag des Landesmuseums Ferdinandeum, 1937.
- TU II – *Tiroler Urkundenbuch; I. Abteilung; Die Urkunden zur Geschichte des Deutschen Etschlandes und des Vintschgaus, II. Band, 1200–1230.* Ur. Franz Huter. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1949.

- TU III – *Tiroler Urkundenbuch; I. Abteilung; Die Urkunden zur Geschichte des Deutschen Etschlandes und des Vintschgaus, III. Band, 1231–1257*. Ur. Franz Huter. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1957.
- UBSt I – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I*. Ur. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1875.
- UBSt II – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark II*. Ur. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1879.
- UBSt III – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III*. Ur. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1903.
- UBSt IV – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Vierter Band: 1260–1276*. Ur. Heinrich Appelt, Gerhard Pferschy. Wien: Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger, 1975.
- W I – *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten. I. Band, 957–1271*. Ur. Hermann Wiesflecker. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1949.
- W II – *Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten. II. Band, 1. Lieferung: Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271–1295*. Ur. Hermann Wiesflecker. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1952.

LITERATURA

- Anderlan, Anna: »alz ich itz von dem lannde, zu reiten willen hab«: Heinrich von Rottenburg in seinem geographischen Umfeld. *Historia Scribere* 8, 2016, str. 359–388. DOI: <https://doi.org/10.15203/historia.scribere.8.469>
- Banfi, Jaka: Uprava grofov Celjskih (1341–1456). *Kronika* 70, 2022, št. 1, str. 21–58. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.1.02>
- Bele, Martin: Štajerske deželne službe pred letom 1311. *Studia Historica Slovenica* 18, 2018, št. 3, str. 631–660. DOI: <https://doi.org/10.32874/2018-23>
- Bele, Martin: Štajerske dvorne službe do leta 1311. *Studia Historica Slovenica* 21, 2021, št. 1, str. 11–39. DOI: <https://doi.org/10.32874/SHS.2021-01>
- Bitschnau, Martin: *Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300: Grundlagen zu ihrer Erforschung*. Wien: Akademie der Wissenschaften in Wien, 1983 (Mitteilungen der Kommission für Burgenforschung, 1).
- Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est: gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 2). DOI: <https://doi.org/10.3986/9616358995>
- Csendes, Peter: Kanzlei, Kanzler. *Lexikon des Mittelalters V* (ur. Gernot Gieritz). München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2003, str. 910–929.
- Dopsch, Heinz et al.: *Die Länder und das Reich: Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte*. Wien: Ueberreuter, 1999.
- Feller, Claudia: *Das Rechnungsbuch Heinrichs von Rottenburg: Ein Zeugnis adeliger Herrschaft und Wirtschaftsführung im spätmittelalterlichen Tirol, Edition und Kommentar*. Wien, München: Böhlau, 2010 (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 4).
- Haidacher, Christoph: Die Verwaltungsorganisation Meinhards II. und seiner Nachfolger. *Eines Fürsten Traum. Meinhard II., Das Werden Tirols. Tiroler Landesaussstellung 1995 im Schloß Tirol und im Stift Stams* (ur. Josef Riedmann). Innsbruck: Südtiroler Landmuseum Schloß Tirol, 1995, str. 113–132.
- Heuberger, Richard: Zur Einsetzung der zehn Landpfleger 1312. *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 56, 1912, str. 263–287.
- Huber, Alfons: Meinhard II. *Allgemeine Deutsche Biographie, Band 21* (ur. Rochus von Liliencron). Leipzig: Duncker & Humblot, 1885, str. 229–231.
- Huter, Franz: Die Anfänge einer landesfürstlichen Kanzlei in Tirol. *Ausgewählte Aufsätze zur Geschichte Tirols* (ur. Franz Huter, Josef Riedmann in Marjan Cescutti). Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1997, str. 138–151.
- Hye, Franz Heinz: *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei unter der Regierung der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich aus dem Hause Görz-Tirol 1295–1310*. Maschinschriftliche Prüfungshausarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung. Wien: Institut für Österreichische Geschichtsforschung, 1965.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005. DOI: <https://doi.org/10.3986/9616500821>
- Kosi, Miha: Dežela, ki je ni bilo: Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja. *Studia Historica Slovenica* 8, 2008, št. 2–3, str. 527–546.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. ZRC 20. Ljubljana; ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Kosi, Miha: Visoki in pozni srednji vek (10.–15. stoletje). *Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 59–103.
- Kreiker, Sebastian: Truchseß. *Lexikon des Mittelalters VIII* (ur. Gernot Gieritz). München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2003, str. 1069–1070.
- Krones, Franz: *Landesfürst, Behörden und Stände des Herzogthums Steier 1283–1411*. Graz: Verlag Styria, 1900 (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark / 4, 1).

- Lackner, Christian: Die Länder und das Reich (907–1278). *Geschichte Österreichs* (ur. Thomas Winkelbauer). Ditzingen: Reclam, 2015, str. 63–109.
- Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft: Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzöge (1365–1406)*. Wien: R. Oldenbourg, 2002 (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41).
- Lackner, Christian: Vom Herzogtum Österreich zum Haus Österreich (1278–1519). *Geschichte Österreichs* (ur. Thomas Winkelbauer). Ditzingen: Reclam, 2015, str. 110–158.
- Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark, Herausgegeben durch die Historische Landeskommission für Steiermark*. Graz, Wien, Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1929.
- Niederstätter, Alois: *Die Herrschaft Österreich: Fürst und Land im Spätmittelalter*. Österreichische Geschichte. Wien: Ueberreuter, 2001.
- Plieger, Gerhard: *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern von 1288 bis 1295. Beiträge zu einer Verwaltungsgeschichte Tirols im ausgehenden 13. Jahrhundert* (Dissertation). Innsbruck: Geisteswissenschaftliche Fakultät der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck, 1990.
- Ravnikar, Tone: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*. Maribor: Znanstveno raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2010.
- Ravnikar, Tone: Maribor v 13. stoletju. 3. del: mesto in njegovi meščani. *Studia Historica Slovenica* 23, 2023, št. 3, str. 611–638. DOI: <https://doi.org/10.32874/SHS.2023-16>
- Reifenscheid, Richard: König Albrecht I. (1298–1308). *Die Kaiser: 1200 Jahre europäischer Geschichte* (ur. Gerhard Hartmann, Karl Schnith). Wiesbaden: Marix Verlag, 2006, str. 383–391.
- Riedmann, Josef: *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977 (Sitzungsberichte. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse/ 307).
- Riedmann, Josef: *Mittelalter. Geschichte des Landes Tirol, Band 1: Von den Anfängen bis 1490* (ur. Josef Fontana et al.). Bozen, Innsbruck, Wien: Verlagsanstalt Athesia, Tyrolia Verlag, 1985, str. 293–698.
- Rogger, Iginio: Heinrich (OT) († 1289). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1198 bis 1448* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker und Humboldt, 2001, str. 777–778.
- Rösener, Werner: Hofämter. *Lexikon des Mittelalters V* (ur. Gernot Gierzt). München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2003, str. 67–68.
- Schuler, Peter-Johannes: Notar, Notariat. *Lexikon des Mittelalters VI* (ur. Gernot Gierzt). München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2003, str. 1271–1281.
- Spreitzhofer, Karl: *Georgenberger Handfeste: Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark. Neue Reihe, Band 3*. Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 1986.
- Stolz, Otto: *Geschichte der Verwaltung Tirols. Teilstück des 2. Bandes der Geschichte des Landes Tirol*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1998.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1997.
- Thaler, Lienhard: *Münzreichtum und leere Taschen: Die Finanzen der Grafen von Tirol im europäischen Kontext (1290–1439)* (Dissertation). Wien: Universität Wien, 2023. DOI: <https://doi.org/10.25365/thesis.73631>
- Thaler, Lienhard: Weiße Mönche schwarze Zahlen. Die Stamser Zisterzienser und die Entstehung der ältesten Tiroler Rechnungsbücher. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 128, Teilband 1, str. 22–48. DOI: <https://doi.org/10.7767/miog.2020.128.1.22>
- Thaler, Lienhard: Zwei Bücher, zehn Pfleger und 67.000 Mark Schulden: Kreditverwaltung am Beispiel der Tiroler Landpfleger Kommission (1312–1315). V: *Das Mittelalter* 27, 2022, št. 2 = *Die Materialität von Kredit. Sachüberlieferungen mittelalterlicher Schuld- und Kreditbeziehungen* (ur. Stephan Nicolussi-Köhler, Tanja Skambraks, Sebastina Steinbach). Heidelberg: Heidelberg University Publishing, 2022, str. 306–326. DOI: <https://doi.org/10.17885/heiup.mial.2022.2.24660>
- Webernig, Evelyne: *Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten bis zum Beginn der Neuzeit*. Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1983 (Das Kärntner Landesarchiv 10).
- Weiß, Günter: Protonotarios. *Lexikon des Mittelalters VII* (ur. Gernot Gierzt). München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2003, str. 274.
- Wiesflecker, Hermann: *Meinhard der Zweite: Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1995.
- Žontar, Josip: Kranjski deželni vicedom: prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem. *Hauptmannov zbornik* (ur. Pavle Blaznik). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, str. 277–318.

SPLETNE STRANI

Allgemeine Deutsche Biographie:

Dietbold I., Markgraf von Vohburg (<https://daten.digital-sammlungen.de/bsb00008363/images/index.html?seite=155>)

Deutsche Biographie:

Aufenstein, Konrad von (<https://www.deutsche-biographie.de/gnd135951909.html#ndbcontent>)

Otakar III. (<https://www.deutsche-biographie.de/gnd142372358.html#ndbcontent>)

Otto III. (<https://www.deutsche-biographie.de/gnd11883939X.html#ndbcontent>)

Historisches Lexikon der Schweiz:

Albrecht I. von Habsburg (<https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/029202/2001-06-05/>)

SUMMARY

Notaries, Chamberlains, and Court Masters. A Comparison of the Development of Court Offices in Styria and Tyrol in the Twelfth and Thirteenth Centuries

The article focuses on the development of court offices under the rulers of the Duchy of Styria and the County of Tyrol in the twelfth and thirteenth centuries (before 1295). The development of the court administration structure was the result of the personal initiative of two specific princes, both of whom had close ties with the reigning sovereign at the time. In the case of Styria, this was the Margrave Otto III, who ruled in Styria between 1129 and 1164 and apparently began to organize his court following the example of Emperor Frederick I Barbarossa. Thus, the most important positions at the Styrian court were held by the mar-

shal, chamberlain, steward, and cupbearer. In Tyrol, Count Meinhard II, who deserved by far the greatest credit for the development of the court administration structure, ruled his territory between 1258 and 1295. Meinhard's court was headed by the court master; considerable sway was also held by chamberlains, and to a lesser extent by cupbearers and marshals. The office that specifically developed during Meinhard's period was the court chancellery, which employed up to seven notaries at once. It became a kind of nexus and control point of the entire Tyrolean territorial administration.

The total number of all Styrian officials discussed was fifty-five or fifty-six, and forty-eight Tyrolean officials. The vast majority came from the territory in which they served. Foreigners were rare at both the Styrian and Tyrolean courts and mostly originating from the neighbouring territories. Just as there were no Tyroleans serving as court officials in Styria, there were also no Styrian officials present at the Tyrolean court.

A major breakthrough at the Tyrolean court was the so-called account books, which Meinhard's chancellery began compiling in the 1280s and which provided the first-ever overview of the entire financial management of the territory, including all expenditures and revenues of individual Tyrolean offices. They contained annual accounting records (income and expenses) of approximately forty judges and other officials. Tyrolean notaries at the time were presumably inspired by the financial management of the Tyrolean Cistercian monastery of Stams, less than fifty kilometres west of Innsbruck. Other possibilities include copying the systems from the court chancelleries of the Brixen and Trento dioceses.

